

objevena část pravděpodobně interní sbírky rozhodnutí Nejvyššího soudu, chybí ovšem úvodní část s titulní stranou. V některých případech se lze nepřímou dovědět o stížnostech soudců z povolání na protichůdná stanoviska v právních otázkách mezi ministerstvem spravedlnosti, rozhodnutím Nejvyššího soudu a generální prokuratury.

Jsme si vědomi, že by tato kniha mohla obsahovat i další prameny, jmenovitě stenoprotokoly Prozatímního a Ústavodárného národního shromáždění nebo články v novinách a časopisech. Tyto prameny jsou již digitalizovány²¹ a v dnešní době již postupně i zveřejňovány,²² tudíž jsme se rozhodli zařadit jen ty materiály, které se nacházejí v různých archivech. Pro řazení dokumentů bylo zvoleno zejména časové hledisko od nejstarší po nejnovější (mezinárodní dokumenty a smlouvy, velký retribuční dekret, nařízení, ostatní akty a vládní zasedání). U souvisejících právních předpisů byla kombinována hned tři hlediska – právní síla, chronologie od nejstaršího po nejnovější, a charakter právního předpisu, tedy to, zda se jednalo o hmotněprávní, či procesní trestněprávní předpisy. Z toho důvodu je prvním dokumentem Ústava z roku 1920 (dok. č. 5.2.1.), následují subsidiární právní předpisy – viz trestní zákoník z roku 1852 (dok. č. 5.2.3.) a pro revizi retribuční je Ústava z roku 1948 umístěna až v dok. č. 5.2.18.

Poslední kapitola obsahuje metodiku, podle které byly vypisovány údaje do inventářů k MLS Mladá Boleslav, Kutná Hora a Praha. Cílem publikace této metodiky bylo předat dalším badatelům vodítka k vypisování dat při zpracování dalších nezpracovaných fondů MLS, aby je bylo možné navzájem mezi sebou porovnat.

21 Stenoprotokoly jsou dostupné na webových stránkách <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/index.htm> a <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/index.htm>. Některé digitalizované noviny se nachází v digitální knihovně Fakulty sociálních věd UK: <http://digitalniknihovna.cz>.

22 Příkladem jsou časopisy Právník, Právní praxe aj.

1. RETRIBUCE V HISTORICKÉM KONTEXTU

Příčiny retribuční po druhé světové válce je nutné hledat o deset let dříve. Období počátku třicátých let poznamenala celosvětová hospodářská krize, která přinesla vzestup nacismu v Německu a vzrůstající agresivní politiku vůdce a říšského kancléře Adolfa Hitlera vůči jeho sousedům s cílem rozbít poválečný versailleský mírový systém. Anšlus Rakouska 12. března 1938 byl jen dalším varovným signálem, jakým směrem bude politika Německé říše směřovat. Snahy A. Hitlera a jím podporované Sudetoněmecké strany v čele s Konradem Henleinem o rozbití Československa vyvrcholily skutečným setkáním představitelů Německa, Itálie, Velké Británie a Francie 29. září 1938 v Mnichově. Německý vůdce a říšský kancléř A. Hitler, italský předseda vlády Benito Mussolini, premiér Neville Chamberlain a ministerský předseda Édouard Daladier podepsali mnichovskou dohodu, která akceptovala (spolu s následujícím berlínským jednáním velvyslanců signatářských zemí a ČSR) fakticky všechny Hitlerovy požadavky na odstoupení sudetoněmeckého území. Československá strana nebyla k mnichovským jednáním vůbec přizvána, členové československé delegace čekali dlouhé hodiny v hotelu a poté v předpokojí na jejich výsledek. Do povědomí veřejnosti přešlo toto potupné jednání slovy „o nás bez nás“.²³

23 O menšinové otázce a cestě k Mnichovu blíže Kuklík, J. / Němeček, J. *Od národního státu ke státu národnosti? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*. Praha: Karolinum, 2013; k samotné mnichovské dohodě viz Čelovský, B. *Mnichovská dohoda 1938, Šenov u Ostravy*: Tilia 1999; Němeček, J. (ed.). *Mnichovská dohoda: cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha: Karolinum, 2004.

V souvislosti s mnichovskými jednáními začalo své územní požadavky vznášet i Polsko a Maďarsko.²⁴

Dne 5. října 1938 abdikoval prezident republiky Edvard Beneš na funkci prezidenta a odjel do Anglie.²⁵ Po volbě Národním shromážděním ho 30. listopadu 1938 nahradil Emil Hácha, bývalý předseda Nejvyššího správního soudu. 19. listopadu t. r. Národní shromáždění přijalo ústavní zákon č. 299/1938 Sb., o autonomii Slovenské krajiny, současně byl schválen ústavní zákon č. 328/1938 Sb., o autonomii Podkarpatské Rusi. Slovenská krajina byla prohlášena za autonomní část nově nazvané Česko-Slovenské republiky, čímž byl ústavně naplněn stav fakticky existující po uzavření tzv. Žilinské dohody a ustavení slovenské autonomní vlády. Československo tedy přestalo být unitárním státem, ovšem pozměněná tzv. druhá republika neměla dlouhého trvání. Dne 14. března 1939 začal útok maďarské armády na Podkarpatskou Rus, sněm Slovenské krajiny rozhodl o vyhlášení samostatného Slovenského státu a E. Hácha společně s ministrem zahraničních věcí Františkem Chvalkovským odjeli do Berlína, kde jim bylo oznámeno, že má A. Hitler v úmyslu okupovat zbývající území Čech a Moravy. Hácha vyhověl Hitlerovu požadavku, podepsal i prohlášení, jímž odevzdal osud českého národa do rukou německého kancléře. O den později dorazila německá okupační vojska do Prahy a 16. března 1946 byl vydán ústavní zákon o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Česko-Slovensko přestalo fakticky existovat. Ani mnichovská dohoda, ani agrese A. Hitlera vůči zbylému Česko-Slovensku však nezabránila pokračování německé výbojné politiky a vypuknutí dalšího světového konfliktu, zahájeného napadením Polska 1. září 1939.

Stav, do kterého se Československá republika dostala po Mnichovu a po 15. březnu 1939, nemá v dějinách mezinárodních vztahů 20. století obdoby. Postup Německa, Polska a Maďarska způsobil nejenom mezinárodněprávní a mezinárodně politické důsledky, ale také zásadní porušení základních československých ústavních norem. Často bývá proto definován jako stav ústavní nouze, který

24 Kuklík, J. / Němeček, J. / Šebek, J. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011, s. 67–94.

25 Dejmeck, J. *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata*. Část druhá. *Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*. Praha: Karolinum 2008, s. 181–182.

Československo nejenom nezavinilo, ale jeho příčiny, podobu ani rozsah československá ústava z roku 1920²⁶ nemohla předvídat, a tedy ani neposkytovala adekvátní prostředky, jak tuto situaci řešit. V období 14.–16. března 1946 přestala Česko-Slovenská republika fakticky existovat a nebyť zformování zahraničního odboje (s oporou v odboji domácím), založeného v prvopočátcích na československých vyslanectvích ve Francii, USA, Velké Británii a dalších zemích, která se německému nátlaku nepodvolila, tak i právně.²⁷

V zahraničí mezitím vznikala československý odboj, který měl za cíl obnovení československé státnosti. V Paříži vznikl 17. října 1939 Československý národní výbor (dále jen ČSNV) jako první orgán, který měl demonstrovat existenci československé státnosti. Jeho úkolem bylo reprezentovat československý národ v zahraničí a řídit vojenské jednotky ve Francii. ČSNV postupně dosáhl omezeného mezinárodního uznání ze strany Francie (17. listopadu 1939), Velké Británie (20. prosince 1939) a na jaře 1940 i britských dominií.²⁸ Proti ČSNV a zvláště proti E. Benešovi a jeho pojetí obnovy Československa se postavila Slovenská národní rada a v lednu 1940 i rozšířená Česko-Slovenská národní rada.²⁹

Situace se změnila po vojenské porážce Francie v červnu 1940. Beneš spojil jednání o evakuaci československých vojenských jednotek z Francie s požadavkem uznání československé exilové reprezentace, které vyústilo v uznání československé prozatímní exilové vlády 21. července 1940 ze strany Velké Británie. Toto britské uznání mělo pro obnovu československého státu přes některé výhrady

26 Jednalo se zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky.

27 Blíže Němeček, J. *Soumrak a úsvit československé diplomacie*. 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady. Praha: Academia 2008.

28 Kuklík, J. *Vznik Československého národního výboru a prozatímního státního řízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940*. Praha: Karolinum 1996, s. 37–44.

29 Obě organizace byly spojeny s aktivitou bývalého československého premiéra Milana Hodži. Hodža prosazoval především slovenské požadavky na změnu předmnichovského státoprávního uspořádání a propagoval též zapojení Česko-Slovenska do středoevropské federace. Viz Němeček, J. / Štovíček, J. / Nováčková, H. / Kuklík, J. *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně. Díl 1. (1940–1941)*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008, s. 8 an. Kuklík, J. / Němeček, J. *Česko-Slovenská národní rada v Paříži 1940. Dokumenty. Moderní dějiny*, 1998, č. 6, s. 175–237; Němeček, J. *Slovenská národní rada 1939. Soudobé dějiny*, 1996, č. 3 (1), s. 123–129.

velký význam. Vytvořilo totiž ideový, politický a právní základ, o který se československé prozatímní státní zřízení v emigraci opíralo.³⁰ Zpočátku se skládalo ze tří základních součástí: prezidenta republiky, vlády a Státní rady. O rok později k nim přibyl Nejvyšší účetní a kontrolní úřad a v roce 1942 i Právní rada. Do této struktury bývají někdy zařazovány i československé vojenské jednotky, soustava polních soudů a československé zastupitelské úřady.

Funkci prezidenta republiky zastával (ne)překvapivě E. Beneš. Spojil neplatnost své abdikace s teorií právní kontinuity Československa a neplatností mnichovské dohody. Právě tato kontinuita prezidentské funkce je dodnes předmětem právních i politických sporů. Odpůrci dekretů prezidenta republiky a osoby E. Beneše ovšem nemohou opomenout fakt, že Beneš byl jako hlava státu postupně v letech 1940–1943 uznán státy protihitlerovské koalice, jeho nárok na výkon funkce prezidenta podpořila mezinárodně uznaná československá exilová vláda i Státní rada a tento akt byl po válce schválen jak Prozatímním Národním shromážděním, tak i definitivně potvrzen po parlamentních volbách v roce 1946.³¹

K datu britského uznání prozatímního státního zřízení, tedy k 21. červenci 1940, Beneš jmenoval ministerským předsedou Msgre. Jana Šrámka, významného katolického politika a dlouholetého předsedy Československé strany lidové. O den později s kontrajsignací předsedy vlády jmenoval Beneš i ostatní ministry a státní tajemníky. Formálně byla vláda pokračováním ČSNV a navazovala i na jeho mezinárodní uznání z let 1939–1940.³² Výrazně se podílela na prozatímním výkonu moci zákonodárné, jelikož předklá-

dala prezidentu republiky návrhy dekretů, které měly měnit, rušit a nově vydávat zákony v nezbytných případech po dobu platnosti zatímního státního zřízení.³³ Tyto dekryty prezidenta republiky jsou dnes z literatury i médií známé spíše pod nepřesným a pejorativně zabarveným označením Benešovy dekryty, přitom prezident nebyl jediný, kdo se na jejich přípravě podílel, klíčovou roli zde sehrávala vláda a Právní rada.³⁴

Konec londýnské vlády připadá na den 2. dubna 1945, kdy Msgre J. Šrámek podal Benešovi demisi dosavadní londýnské exilové vlády s tímto datem. Beneš tuto demisi přijal 4. dubna 1945 v Košicích, kde přijal členy londýnské exilové vlády a přijal slib členů první vlády Národní fronty.

Třetím orgánem prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci byla Státní rada³⁵ jako poradní sbor prezidenta republiky a pomocný kontrolní sbor. Podávala poradní zprávy pouze ve věcech předložených jí prezidentem republiky nebo vládou, z vlastní iniciativy mohla podávat jen nezávazná memoranda. Jednalo se v podstatě o jmenovaný, nevolený orgán, který nemohl být srovnáván s plnohodnotným parlamentem. Od roku 1942 jí byly předkládány k vyjádření osnovy dekretů prezidenta republiky. Pokud se Státní rada ve stanovené lhůtě k předložené osnově nevyjádřila, mělo se za to, že s předloženým návrhem souhlasí. Státní rada zanikla v souvislosti s likvidací prozatímního státního zřízení 4. dubna 1945.³⁶

Systém exilového státního zřízení doplnila Právní rada vytvořená rozhodnutím prezidenta republiky 4. února 1942 na doporučení exilové vlády. Byla zřízena jako pětičlenný poradní a quasi soudní orgán, jehož úkolem bylo podávat právní posudky při přípravě osnov prezidentských dekretů, posuzovat stížnosti československých příslušníků proti rozhodnutí orgánů exilového státního zřízení

30 Proces uznání československé exilové vlády byl završen až v posledních měsících války, kdy ji uznaly i ty státy, které patřily mezi spojence Německa a mezi neutrální země, které navázaly diplomatické styky se Slovenskem. Mezi nimi byly Itálie, Švýcarsko a Švédsko. Dokumenty k navázání diplomatických styků lze nalézt v edici dokumentů Němeček, J. / Kuklík, J. / Jedličková, B. / Němečková, D. *Československá zahraniční politika na sklonku války 1945. Dokumenty československé zahraniční politiky, sv. B/6 (1. leden–16. květen 1945)*. Praha: Historický ústav, 2015, dok. č. 3, 97, 114, 136, 191 a další, s. 109–110, 280, 309, 342, 438–439.

31 Blíže k otázce postavení prezidenta Kuklík, J. *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“: dekryty prezidenta republiky 1940–1945*. Praha: Linde, 2002, s. 28.

32 O problematice exilové vlády viz Tamtéž, s. 33 a dochovaly se i zápisy ze schůzí exilové vlády, které vyšly v edici pod názvem *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně. Díl 1–5*. Přesná citace je uvedena v literatuře.

33 Tyto dekryty prezidenta republiky byly vydávány na základě dekretu prezidenta republiky č. 2/1940 Úř. věst. čsl., o prozatímním výkonu moci zákonodárné.

34 Kuklík, J. *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*, s. 76 an.

35 Státní rada byla zřízena ústavním dekretem prezidenta republiky č. 1/1940 Úř. věst. čsl., o ustavení Státní rady jako poradního sboru prozatímního státního zřízení Československé republiky

36 O postavení Státní rady blíže v Kuklík, J. *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*, s. 46 an a Šustek, V. *Státní rada v Londýně v letech 1940–1941. Sborník archivních prací*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 1994, roč. 44, č. 2, s. 239–333.

a podávat právní posudky, zda se např. určitá nařízení nebo rozhodnutí vlády nebo ústředních úřadů shodovala s platným československým právním řádem. Navazováním na tradice správního soudnictví měla ukázat snahu po zajištění práv občanů i v podmínkách exilu.³⁷ Svoji činnost zakončila ve smyslu rozhodnutí prezidenta z 22. února 1945 ke stejnému datu jako Státní rada, tedy ke 4. dubnu.³⁸

V průběhu druhé světové války došlo i ke změně směřování zahraniční politiky. Československá exilová vláda sice zpočátku spolupracovala se Velkou Británií, Francií a USA, ale po vstupu Sovětského svazu (dále jen SSSR) do válečného konfliktu s ním navázala diplomatické styky. Důvodem pro navázání úzkých styků s tímto východním spojencem byla i trpká zkušenost s mnichovskou zradou. Dne 12. prosince 1943 byla v Moskvě podepsána (později velice kritizovaná) československo-sovětská smlouva³⁹ o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci jako jeden ze základních kamenů pro bezpečnostní zajištění poválečného Československa. Plán na uzavření obdobných smluv s Velkou Británií a Spojenými státy ztroskotat na nezájmu západních spojenců. SSSR se ve článku 4 zavázal jednat ve shodě se zásadami „vzájemného respektování své nezávislosti a svrchovanosti, jakož i nevměšování do vnitřních věcí druhého státu“. Sověti využili každé příležitosti, aby tento fakt zdůraznili, i když jej při první příležitosti v roce 1944 hned porušili. Shoda mezi oběma stranami se týkala i uznání československých předmnichovských hranic (tedy včetně Podkarpatské Rusi). Smlouva původně počítala i s přistoupením třetí strany, kterou mělo být Polsko, se kterým původně bylo počítáno na vznik poválečné československo-polské konfederace. Tento ambiciózní projekt ovšem selhal kvůli odmítavému stanovisku SSSR a nedošlo ani k přistoupení polské strany k československo-sovětské smlouvě. V téže době došlo ke znatelnému ochladnutí polsko-sovětských vztahů po obje-

37 Kuklík, J. *Právní rada v londýnském exilu za druhé světové války*. Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, 1997, č. 2, s. 33 an.

38 Němeček, J. / Štoviček, J. / Nováčková, H. / Kuklík, J. / Bílek, J. *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně. Díl 5. (1945)*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, Právnická fakulta UK a Masarykův ústav a Archiv AV ČR 2016, s. 20.

39 O této smlouvě blíže Němeček, J. a kol. *Československo-sovětská smlouva 1943*. Praha: Historický ústav, 2014.

vení katyňských masových hrobů, v nichž se nacházeli polští vojáci zastřelení sovětskou NKVD.⁴⁰

Zatímco rok 1942 byl spojen spíše s otázkou odůvodnění mnichovské dohody, rok 1943 byl spojen s přípravou otázek pro osvobozené Československo. Od roku 1943 dochází i k přípravě dekretů, které se týkaly osvobozeného území, včetně reformy správy. Původní představy londýnského exilu počítaly s rolí tzv. národních výborů obdobně jako v roce 1918 s novým prvkem a snahou z nich vytvořit prozatímní orgány veřejné správy a státní moci, popř. dokonce orgány, které by dosavadní správní organizaci nahradily. Z těchto národních výborů nakonec mělo vzejít Prozatímní Národní shromáždění, představující dočasný nejvyšší zákonodárný orgán Československa.

Kromě hospodářských otázek bylo nutné vyřešit i otázky politické. Nelze opomenout, že se v Moskvě nacházelo vedení československých komunistů, které koncem roku 1943 předstřelo Benešovi při jeho návštěvě SSSR svoje požadavky. Prezident se tehdy ve dnech 13.–20. prosince 1943 setkal s delegací KSČ, tvořenou Klementem Gottwaldem, Janem Švermou, Václavem Kopeckým a Rudolfem Slánským.⁴¹ Návrhy směřovaly na zesílení aktivity domácího odboje, potrestání nejen válečných zločinců, ale i domácích kolaborantů, vyřešení státoprávního postavení Slovenska na základě zásady „rovný s rovným“ a vydání proklamace k německé menšině, podle níž by Sudety byly prohlášeny za součást republiky, a další.⁴² Tyto návrhy byly zjevně z taktických důvodů formulovány v umírněné podobě. K tomuto závěru lze dojít po analýze jednání

40 NKVD je zkratka pro Narodnyj komissariat vnutrennich děl, Народный комиссариат внутренних дел, česky lidový komisariát vnitřních záležitostí.

41 Záznamy Benešových londýnských rozhovorů s komunisty 13.–20. prosince 1943 viz *Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu*, eds. Klimeš, M. / Lesjuk, P. / Malá, I. / Prečan, V., sv. I/1, Praha 1965, dok. č. 2, s. 40–59.

42 Další požadavky v úvodu Němeček, J. / Štoviček, J. / Nováčková, H. / Kuklík, J. / Bílek, J. *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně. Díl 3. 1. (leden–červen 1943)*, s. 32 an. K otázce politiky československé exilové vlády, Slovenskému národnímu povstání a mezinárodní politice v roce 1944 viz úvod k Němeček, J. / Štoviček, J. / Nováčková, H. / Kuklík, J. / Bílek, J. *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně. Díl 4. 1. (leden–červen 1944)*, s. 5–67.

těchto komunistických politiků v době tzv. třetí republiky, jak bude ostatně uvedeno dále.

Osvobozování Československa přineslo několik důležitých otázek, které byly vtěleny do prvního poválečného vládního programu vyhlášeného slavnostně 5. dubna 1945, známého později pod názvem Košický vládní program (dále jen KVP). Jednalo se o jeden z nejvýznamnějších politických dokumentů, na jehož plnění později odkazovali komunisté i v poúnorovém období. K jeho vzniku nutno připomenout, že program nové vlády připravili již předem předáci komunistické emigrace. Ačkoliv národní socialisté i lidovci při společných jednáních v Moskvě v březnu 1945 se snažili o některé úpravy textu, došlo již jen k nepodstatným změnám. Veškerá jednání probíhala v režii komunistů. Program v podstatě svou orientací potvrzoval přechod Československa do sovětské sféry a vytvářel výhodné výchozí pozice pro KSČ v mocenském zápasu za získání moci. Bohužel připravenost komunistů tváří tvář nepřipravenosti zástupců dalších politických stran tu (nikoliv naposledy) sehrála svou významnou roli.⁴³

16 kapitol KVP předpovídalo směřování Československa v základních politických, hospodářských, sociálních a kulturních oblastech. Upravoval jednak v článku I otázku svolání Prozatímního Národního shromáždění, jednak podporu Rudé armády a spolupráci čs. armády při osvobozování Československa v článku II a III. Článek IV vyjadřoval úmysl Československa v pokračování spolupráce se Sovětským svazem ve smyslu československo-sovětské smlouvy z 12. prosince 1943 a s dalšími slovanskými státy, zatímco bod V upravoval zejména postup domácí politiky zdůrazněním základního článku československé ústavy z roku 1920, že lid je jediným zdrojem státní moci, podpořeného nově vznikajícími národními výbory. Následující články upravovaly pozici Slováků v Československu (bod VI), vyřešení otázky Zakarpatské Ukrajiny (článek VII), otázku československého státního občanství u Němců a Maďarů a odsunu (bod VIII.), potrestání válečných zločinců, zrádců a kolaborantů (bod IX.), zajištění majetku pomocí národní správy (bod X.), otázku nové pozemkové reformy (bod XI.), obnovení hos-

43 Němeček, J. Československo na prahu války a míru. In: Kokošková, Z. / Kocian, J. / Kokoška, S. *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference 60. výročí konce druhé světové války*. Praha, Národní archiv, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 31–39.

podářského života (bod XII.–XIV.), očistu škol i jiných kulturních ústavů od kolaborantů (bod XV.) a plnění programu vládou, „že se bude vždy a všude řídit zájmem našich národů a republiky, že nepřipustí, aby v osvobozené republice převládal kořistnický zájem příživnických jednotlivců a skupin nad zájmy národa“ (bod XVI).⁴⁴ Plnění tohoto programu bylo v plné míře možné po osvobození Prahy od 9. května 1945, kdy začalo krátké období tzv. třetí republiky.

Československo se sice hlásilo k předmnichovské tradici,⁴⁵ ale fakticky došlo k jeho proměně. V souladu s KVP začaly vznikat živelně na osvobozeném území národní výbory. Ihned po osvobození bylo nutné tuto otázku upravit vládním nařízením,⁴⁶ na základě kterého byla vytvořena třístupňová struktura na místní, okresní a zemské národní výbory jako „orgány zastupitelské a orgány veřejné správy ve všech jejich oborech“. Národní výbory na osvobozeném území plnily různé úkoly, vč. řešení národnostní otázky. Organizovaly např. odsun německého obyvatelstva, zajišťovaly osídlování pohraničí, vydávaly osvědčení o národní a státní spolehlivosti. Podílely se při zavádění národních správ, přípravě znárodnění a provádění konfiskace a v neposlední řadě i při vyšetřování válečných zločinců, zrádců a pomahačů.

Národní výbory měly ještě jinou důležitou funkci, jelikož z nich mělo vzejít Prozatímní Národní shromáždění⁴⁷ jako prozatímní

44 *Program první domácí vlády republiky, vlády Národní fronty Čechů a Slováků: sbírka dokumentů*. Praha: Ministerstvo informací, 1945.

45 Právní kontinuitu zajistil ústavní dekret prezidenta republiky č. 11/1944 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku, po válce znovu vyhlášený pod č. 30/1945 Sb. Tento dekret potvrdil zásadu, že všechny předpisy exilového státního zřízení podléhaly dodatečné ratihabici poválečným Národním shromážděním. Pokud by k této ratihabici nedošlo do šesti měsíců po dni setkání Národního shromáždění, měly pozbýt nadále platnosti.

46 Vládní nařízení č. 4/1945 Sb., o volbě a pravomoci národních výborů, ve znění nařízení č. 44/1945 Sb., které provádělo dekret prezidenta republiky č. 18/1944 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění, a vládní nařízení č. 44/1945 Sb., kterým se mění vládní nařízení ze dne 5. května 1945, č. 4 Sb., o volbě a pravomoci národních výborů. Na Slovensku tato otázka byla upravena nařízením SNR č. 26/1945 Sb. n. SNR, o národních výborech.

47 Po KVP byly vydány další právní předpisy, jmenovitě ústavní dekret prezidenta republiky č. 47/1945 Sb., o Prozatímním Národním shromáždění, nařízení č. 48/1945 Sb., o volbě Prozatímního Národního shromáždění a nařízení č. 49/1945 Sb., o prvních volbách do okresních a zemských národních výborů.

orgán zákonodárný, jemuž byla odpovědna vláda. Prozatímní Národní shromáždění bylo vytvořeno na základě nepřímých voleb společně s celou soustavou národních výborů jako jednokomorový zákonodárný sbor, složený z 200 poslanců z Čech a z Moravy a 100 poslanců ze Slovenska. Sešlo se na své ustavující schůzi dne 28. října 1945 na výročí vzniku samostatného Československa v roce 1918. Potvrdilo E. Beneše ve funkci prezidenta republiky, vyslovilo důvěru druhé vládě Národní fronty (jediná změna oproti původní vládě proběhla v čele ministerstva spravedlnosti) a dále rozhodlo, že všechny dekrety prezidenta republiky, pokud již nebyly uveřejněny ve Sbírce zákonů, by měly být publikovány nejpozději do osmnácti měsíců. Jedním z hlavních úkolů tohoto parlamentu mělo být připravení voleb do ústavodárného Národního shromáždění,⁴⁸ které proběhly 26. května 1946 a celostátně skončily drtivým vítězstvím KSČ (na Slovensku se jednoznačně nejsilnější stranou stala Demokratická strana). Tyto volby byly ale zajímavé i z jiného pohledu, neboť se v nich mohly účastnit jen strany sdružené v systému tzv. Národní fronty (Československá strana lidová, Československá strana národně socialistická, Československá strana sociálně demokratická, Komunistická strana Československa a na Slovensku působící Demokratická strana, Komunistická strana Slovenska, Strana práce a Strana slobody), což znamenalo výrazný zásah do prvorepublikové politické praxe.⁴⁹

Další změna spočívala ve vzniku Slovenské národní rady (SNR), která již od vypuknutí Slovenského národního povstání na konci srpna 1944 převzala zákonodárnou, výkonnou a vládní moc na Slovensku⁵⁰ a v KVP byla označena za „představitelku samobytného slovenského národa, nýbrž i nositelku státní moci na území Slovenska“. Český protějšek této rady v KVP zmíněn nebyl a jeho existenci

48 Ústavní zákon č. 65/1946 Sb., o Ústavodárném Národním shromáždění, prováděcí vyhláška č. 66/1946 Sb., kterou se činí opatření podle čl. 1, odst. 4 ústavního zákona o ústavodárném Národním shromáždění a zákon č. 67/1946 Sb., o volbě ústavodárného Národního shromáždění.

49 K volbám v roce 1946 bliže K volbám v roce 1946 bliže Friedl, J. / Jedličková, B. / Škerlová, J. a kol. *Parlamentní volby 1946 a Československo. Souvislosti, prognózy, fakta, následky*, Praha: Historický ústav 2017 nebo Kocian, J. / Smetana, V. *Květnové volby 1946 – volby osudové? Československo před bouří*. Praha: Euroslavica, 2014.

50 Nařízení SNR č. 1/1944 Sb. n. SNR., o vykonávání zákonodárné, vládní a výkonné moci na Slovensku. *Sbierka nariadení Slovenskej národnej rady*, 1944, čiastka 1 z 5. septembra 1944, s. 1.

se české země dočkaly až za třiadvacet let.⁵¹ Postavení Slovenska k otázce kontinuity lze vysledovat od roku 1944 i v odmítnutí vládního delegáta Františka Němce a s ním jeho poradců v čele s generálem Rudolfem Viestem, kteří byli vysláni na osvobozené území s cílem zde „obnovit podle potřeby československé úřady, soudy, školy a státní ústavy“ a spravovat území v duchu dekretů prezidenta republiky.⁵²

Na osvobozeném území bylo nutné podrobněji vymezit zákonodárnou pravomoc SNR. Do té doby vykonávala svoji zákonodárnou moc na Slovensku „v duchu upřímné shody s prezidentem a vládou republiky“, což nezpůsobovalo obtíže do vydání dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkověprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě. Tehdy bylo jasné, že musí být tato kompetenční otázka co nejdříve vyřešena.

Výsledkem byly tzv. tři pražské dohody uzavřené v letech 1945 a 1946. První dvě vyřešily problém kompetencí v duchu ustanovení KVP. První pražská dohoda podepsaná v červnu 1945 stanovila, že SNR příslušela zákonodárná moc ve všech otázkách, které nebyly vyhrazeny československému zákonodárnému orgánu, a výkonná moc ve všech věcech, které nebyly vyhrazeny československé vládě. Druhá pražská dohoda z 11. dubna 1946 vyřešila pravomoci prezidenta republiky v personálních otázkách a některé další otázky. Prezident republiky na Slovensku jmenoval všechny vysokoškolské profesory, soudce, státní úředníky vyšších funkcí a platových stupnic, mohl udělovat milosti a československé i slovenské řády a vyznamenání. Konečně třetí pražská dohoda, uzavřená 27. června 1946 a iniciovaná komunisty, podstatně omezila pravomoci slovenských národních orgánů. Podle ní návrhy musely být návrhy nařízení SNR před projednáváním v plénu SNR předloženy vládě. Pokud vláda došla k závěru, že navrhovaná osnova upravovala věci nespádající do kompetence SNR, popř. řešila otázku v rozporu s KVP anebo s platným zákonem, nemohlo o ní plénum SNR jednat.⁵³

51 Česká národní rada vznikla na základě ústavního zákona č. 77/1968 Sb., o přípravě federativního uspořádání Československé socialistické republiky.

52 Tyto osoby měly tvořit jádro Úřadu pro osvobozené území předvídané dekretem prezidenta republiky č. 10/1944 Úř. věst. čsl, o dočasné správě osvobozeného území.

53 Podrobněji k pražským dohodám v Jičín, R. / Kaplan, K. / Šilar, J. (eds.). *Pražské dohody 1945–1947: sborník dokumentů*. Praha: Ústav pro soudobou dějiny ČSAV, 1992 a Rychlík, J. *Češi a Slovinci ve 20. století: spolupráce*

Národnostní problematika ovšem nekončila u slovenského národa, bylo nutné vyřešit mnohem důležitější otázku odsunu Němců⁵⁴ a Maďarů⁵⁵ a konfiskace jejich majetku.⁵⁶ Tato otázka je i po 70 letech stále ožehavou stránkou našich dějin, přestože se netýkala pouze Československa, ale i dalších států (Polska a Maďarska), a byla rozhodnuta především vítěznými mocnostmi na konferenci v Postupimi ve dnech 17. července 1945 až 2. srpna 1945, jak vyplývá z bodu XII. Protokolu z této konference s názvem *Spořádaný odsun Němců* (z angl. *Orderly Transfer of German Populations*).⁵⁷

Období třetí republiky bylo ovlivněno i dalšími výraznými změnami v majetkoprávních poměrech Československa v tomto období. K největšímu zásahu do ekonomiky došlo na podzim 1945 znárodnovacími dekrety,⁵⁸ ale i revizí prvorepublikové pozemkové reformy a s ním přijatým jedním z nejkontroverznějších zákonů tohoto období č. 143/1947 Sb., o převodu vlastnictví majetku hluboké větve Schwarzenbergů na zemi Českou, kterému se také někdy říká *Lex Schwarzenberg*. Tento speciální vyvlastňovací zákon, postřádající v první řadě důležitý znak právního předpisu – obecnost, převedl vlastnictví k majetku schwarzenberské primogenitury na stát, přestože byl zkonfiskován za okupace gestapem, jeho původní vlastník Adolf Schwarzenberg před válkou věnoval milion korun na

stavbu pohraničních pevností a za války podporoval zahraniční odboj. Tento zákon byl jen předzvěstí dalšího osudu Československa.

Není možné opomenout, že zákon byl přijat v době, kdy Sovětský svaz znovu porušil československo-sovětskou smlouvu z roku 1943 (první výrazné porušení lze spatřovat ve vynuceném odstoupení Zakarpatské Ukrajiny podepsáním československo-sovětské smlouvy z 29. června 1945⁵⁹) a de facto zakázal přijetí tzv. Marshallova plánu (Plán evropské obnovy, z angl. *European Recovery Program*),⁶⁰ neboli plánu s cílem organizovaně zabezpečit americké úsilí pomoci válkou zničené Evropě. Československá vláda sice nejprve vyslovila souhlas s pozváním na konferenci do Paříže, kde měly být diskutovány podmínky účasti na tomto plánu, na zásah SSSR však muselo Československo svůj postoj k plánu přehodnotit a naplno se tak projevila jeho podřízenost sovětskému vlivu. Delegace československé vlády v Moskvě musela na základě sovětského nátlaku tlumočeného Stalinem osobně ustoupit a československá vláda byla nucena svoji účast odvolat. Spolu s dalšími vnitropolitickými událostmi v Československu byl tento krok hodnocen většinou západních diplomatů a politiků jako důkaz definitivního včlenění Československa do sovětského mocenského bloku.⁶¹ Zahraniční politika Československa tak směřovala navzdory původním představám prezidenta E. Beneše (Československo jako most „mezi Východem a Západem“) k upevňování vztahů se Sovětským svazem a po odmítnutí Marshallova plánu se Československo zařazovalo mezi ostatní země východního bloku.

Pro doplnění je nutné uvést, že komunisté využili propagandu v zemědělství ve svůj prospěch v době únorové krize 1948. Dne 4. dubna 1947 komunistický ministr zemědělství Július Ďuriš vyhlásil v Hradci Králové na několikatisícovém shromáždění rolníků tzv.

- a konflikty 1914–1992. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2015, s. 283–304.
- 54 Blíže k otázce odsunu v Kuklík, J. / Němeček, J. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie*. Praha: Karolinum, 2010, s. 187 an. a Kuklík, J. Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“, s. 252, Němeček, J. a kol. *Cesta k dekretům a odsunu Němců: datová příručka*. Praha: Littera Bohemica, 2002 nebo Staněk, T. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha: Academia, 1991 a další literatura.
- 55 Otázka odsunu Maďarů je rozebrána v knize Vadkerty, K. *Maďarská otázka v Československu 1945–1948: dekrety prezidenta Beneše a ich dôsledky na deportácie a reslovakizáciu*. Bratislava: Kalligram, 2002, s. 59–99; též Šutaj, Š. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945–1948*. Bratislava: Veda, 1993; Kaplan, K. *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha: Panorama, 1990, s. 85–129.
- 56 Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a rozdělení pozemkového majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů.
- 57 The National Archives (TNA), fond Foreign Office (FO) 93, sign. 1-238, Report on the Tripartite Conference of Berlin, XIII. *Orderly Transfers of German Populations*.
- 58 Blíže k znárodnění v Kuklík, J.: *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium 2010.

- 59 Tato smlouva byla provedena ústavním dekretem prezidenta republiky č. 60/1945 Sb., o přípravě provedení smlouvy mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o Zakarpatské Ukrajině. Text smlouvy a protokolu k ní viz Kaplan, K. / Špiritová, A. (eds.). *ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání*. Brno: Doplněk, 1997, dok. č. 32 a 33, s. 75–78.
- 60 Tento plán byl pojmenován podle jeho ideového tvůrce ministra zahraničních věcí George C. Marshalla, který ho vyhlásil 5. června 1947. Viz Haberl, Othmar Nikola. *Der Marshall-Plan und die europäische Linke*. Frankfurt nad Mohanem: Europaische Verlagsanstalt, 1986, s. 265–286.
- 61 Petruf, P. *Marshallov plán*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1993, s. 116–139.

Hradecký program⁶² s vytyčeným heslem *Půda patří těm, kdo na ní pracují* a s dalšími šesti novými požadavky: a) dokončit konfiskaci půdy, b) revidovat první pozemkovou reformu,⁶³ c) rozdělit veškerou půdu nad 50 ha (případně i menší rozlohy, pokud vlastníci na ní nepracovali), d) uzákonit národní pojištění pro rolníky, e) zavést jednotnou zemědělskou daň a e) zvýhodnit úvěr a odstranit rozdíl mezi cenami průmyslových a zemědělských výrobků. Jednalo se o program třetí etapy pozemkové reformy, kdy takto získaná půda měla být rozdělena mezi drobné a střední rolníky.

Komunisté dále využili ve svůj prospěch extrémního sucha v roce 1947, když ministr financí a komunista Jaromír Dolanský navrhl tzv. milionářskou dávku. Jednalo se o mimořádné zdanění, které by přineslo finanční prostředky rolníkům. Návrh ovšem při vládním projednávání narazil na odpor nekomunistických ministrů a byl přijat v kompromisní podobě.⁶⁴ V téže době byl spáchán nepodařený atentát na tři nekomunistické ministry – Petra Zenkla (náměstník předsedy vlády), Jana Masaryka (ministr zahraničí) a Prokopa Drtinu (ministr spravedlnosti). Tato aféra se nesmazatelně do historie československých dějin zapsala pod názvem krabičková nebo Krčmaňská aféra podle způsobu atentátu – dne 10. září 1947 byl všem třem doručen poštou balíček s parfémy.⁶⁵ Jedna putovala na ústřední sekretariát národněsocialistické strany pro P. Zenkla, druhá na ministerstvo spravedlnosti a třetí adresovaná J. Masarykovi byla zneškodněna na poštovním úřadě v Praze-Střešovicích. Zejména díky opatrnému postupu Zenklových a Drtinových úředníků nebyl tento pokus o atentát úspěšný, nikomu se nic nestalo. V opačném případě měla každá z výbušnin sílu dvou ručních granátů. Komunistická strana od počátku zpochybňovala závažnost celého případu a odmítala ji jako provokaci, v podobném duchu referovalo i Rudé právo. Policejní vyšetřování nepřineslo žádné výsledky, proto se rozjelo vyšetřování i po justiční linii, které přineslo znepokojující informace spojující nepovedený atentát s příslušníky KSČ.⁶⁶

62 Ďuriš, J. *Hradecký program: Projev ministra zemědělství Julia Ďuriše v Hradci Králové dne 4.4.1947*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 1947.

63 Zákon č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy.

64 Zákon č. 185/1947 Sb., o mimořádné jednorázové dávce a mimořádné dávce z nadměrných přírůstků na majetku.

65 Blíže Dvořáková, Z. *Smrt pro tři ministry*. Třebíč: Akcent, 2000.

66 Koutek, O. *Prokop Drtina: osud československého demokrata*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, Vyšehrad, 2011, s. 290 an.

Politické dění se i kvůli vyšetřování Krčmaňe značně přiostrhovalo (i když jeho pachatelé ve skutečnosti nikdy potrestáni nebyli), byla připravena velká tisková kampaň proti národním socialistům a Prokopu Drtinovi. Právníká komise sekretariátu Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) v prosinci 1947 vytvářela plán postupu proti P. Drtinovi a jeho ministerstvu. Tyto materiály měly vedení KSČ přinést důkazy o Drtinově „stranickém postupu“ na ministerstvu spravedlnosti.⁶⁷

Podzim 1947 přinesl další témata ve vztahu ke Slovensku kvůli pronikání ukrajinských nacionalistů, tzv. banderovců, na území ČSR.⁶⁸ Komunistická propaganda začala volat po masivním nasazení ozbrojených složek a vyzbrojení partyzánů do bojů s banderovci, byť by k jejich nepočtenosti stačil prostý policejní zákrok. Podzim 1947 ovšem přinesl i zásadní mocenské střetnutí tamních stran – Komunistické strany Slovenska a Demokratické strany. Demokratická strana byla napadena, že se neočistila od protistátních činitelů a bývalých luďáků.⁶⁹ Podzimní měsíce tedy byly vyplněny soustavnou kampaní, která za asistence bezpečnostních orgánů odhalovala údajné rozsáhlé spiknutí na Slovensku.

Dne 3. prosince 1947 došlo ke změně v čele ministerstva vnitřního obchodu, komunista Antonín Zmrhal byl nahrazen Alexejem Čepičkou, do té doby nepřilíh známým komunistickým poslancem z Olomouce, u něhož byla v té době nalezena určitá souvislost s krčmaňským případem a navíc se o jeho jmenování národní socialisté nedozvěděli předem. Tento resort byl v oné době velmi důležitý, veřejnost trpěla nedostatkem v zásobování trhu průmyslovými výrobky, zejména textilem a obuví. Čepička po nástupu do resortu přinášel návrhy s cílem úplné likvidace soukromého velkoobchodu a jeho nahrazení státními rozdělovkami. Tento návrh A. Čepičky a L. Jankovcové byl nakonec schválen vládou 7. ledna 1948.⁷⁰

Zintenzivňovaly se útoky na P. Drtinu, vrcholící vyšetřování krčmaňské aféry a mostecké aféry,⁷¹ množící se stížnosti na postupy

67 Koutek, O., s. 300.

68 Šmigel, M. *Bandarovci na Slovensku (1945–1947). Niektoré aspekty pôsobenia jednotiek Ukrajinskej povstaleckej armády na území krajiny*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2007.

69 Míňeno od členů bývalé Hlinkovy slovenské ľudové strany.

70 Koutek, O., s. 306.

71 Za asistence provokatérů z řad StB měla být vytvořena skupina, jejímž cílem mělo být zorganizování protikomunistického puče, posléze odhalena

bezpečnostních orgánů a zejména Státní bezpečnosti (StB). Drtina kritizoval praxi na ministerstvu vnitra, jehož vedoucí místa byla obsazována samými komunisty. Obdobná praxe se objevovala v dalších resortech, v jejichž čele stál komunist, ministerstvo zemědělství nebo vnitřního obchodu. Snaha komunistů obsadit všechna klíčová místa pokračovala i ve Státní bezpečnosti (StB), což bylo hlavní příčinou demise 12 nekomunistických ministrů.

Tehdejší závažnou situaci zdokumentoval P. Drtina následujícími slovy: „Nešlo již pouze o otázku policejních velitelů v Praze, jakkoli otázku mocensky mimořádně závažnou, šlo o daleko více, šlo o to, zda jsme a budeme ochotni komunistům svou účastí ve vládě, která už nevládne, krýt před veřejností jejich faktickou diktaturu, čili zda jsme s komunisty ochotni nejen spolupracovat, nýbrž také kolaborovat. V tom přirozeně naše rozhodnutí muselo být záporné. Neměli-li jsme pak jiných prostředků, jak komunisty přimět k rozumu a spolupráci, musili jsme být odhodláni k demisi – děj se, co děj! Nebylo jiné cest. Buď kolaborace, nebo demise. Buď se komunistům vzdát, nebo proti nim vystoupit. *Tertium non datur*. teď nastal okamžik rozhodnutí, zda jsme schopni demokracii ubránit, či nikoliv. Okamžik, o němž jsme věděli, že přijde, již od svého návratu z emigrace. Teď je tedy zde a teď se ukáže, kdo z koho!“⁷² V rozhodujícím střetnutí v únoru 1948 pomohla československým komunistům i pasivita Západu, který se s výjimkou omezených pokusů britské a francouzské diplomacie ani nepokusil československým demokratickým politikům poskytnout v jejich boji s komunistickou strategií nějakou efektivní pomoc.

Období třetí republiky definitivně skončilo přijetím demise ministrů prezidentem republiky 25. února 1948. Tříleté krátké období tzv. třetí republiky bylo sice krátké, ale o to dynamičtější a důležitější i pro následující období. Okleštěná demokracie třetí republiky definitivně pohasla a skončila prohrou nekomunistických politiků, kteří nebyli schopni rychle a adekvátně reagovat na agresivní kampaň komunistů, mnoho z nich zaplatilo únorový převrat životem (nevyjasněná smrt Jana Masaryka a Zdeňka Marjanka pověřeného vyšetřováním Krčmaňského atentátu), ztrátou svobody (nepodaře-

ný pokus o sebevraždu Prokopa Drtiny a jeho následné dlouhodobé věznění, neúspěšný pokus o emigraci lidoveckých politiků Msgre. Jana Šrámka a jeho věrného souputníka Františka Hály, skončivší jejich doživotní internací a řada dalších) či emigrací do zahraničí. Někteří – často za dramatických okolností – museli již podruhé opustit svou vlast (Jaroslav Stránský, Vladimír Krajina, Jan Drábek, Hubert Ripka, gen. František Moravec a další). Řada jiných, působících v československých diplomatických funkcích v exilu, se již nikdy do vlasti nevrátila (Juraj Slávik, Eduard Tábořský, gen. Sergej Ingr a další). A konečně mnoho dalších, kteří počínaje Miladou Horákovou, gen. Heliodorem Píkou a ostatními zůstali doma, čekala nelítostná perzekuce nastupujícího komunistického režimu.

provokace byla namířena proti národně socialistické straně. Kaplan, K. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993.

72 Drtina, P. *Československo můj osud: kniha života českého demokrata 20. století*. Svazek II. Kniha 1. Emigrací k vítězství. Praha: Melantrich, 1992, s. 323.